

Ömrünün sonlarını xeyriyyəçiliyə həsr edən qəhrəmanımız

Azərbaycan xalqı, özünün tarixi, maddi-mədəni abidələri, zəngin ədəbiyyatı, incəsənəti və musiqi mədəniyyəti ilə həmişə fəxr etdiyi kimi, tarixini yaradan şəxsiyyətlərə, Vətənin azadlığı naminə canını fəda edən oğul və qızları ilə də haqlı olaraq öyünür.

Xalqımız Vətəni yadelli düşmənlərdən qoruyan, ağıllı tədbirləri ilə xalqına düzgün yol göstərən Varaz oğlu Cavanşirə, Uzun Həsənə, Şah İsmayıl Xətai ilə, doğma Vətəni uğrunda da canından keçən, ölümün gözünə dik baxan Babəkə, doğma diyarın istiqlalı, müqəddəs torpağın şərəfi yolunda canını qurban verən igid qəhrəmanları ilə həmişə fəxr edib, onları əbədi xatirə kimi qəlbində yaşadıb.

Qəhrəmanlar heç vaxt unudulmur

Aprel döyüşləri və eləcə də arıq bir aydan çoxdur davam edən II Vətən Müharibəsi göstərdi ki, Azərbaycanın qəhrəmanlıq məktəbi daima yaşayıb və bu gün də yaşayır. Bizdən qabaqki nəsillər Qarabağı itirmişdilər, amma sona kimi döyüşmüşdülər, indisə Qarabağı qarış-qarış qaytarırıq.

Qəzetimizin 16 iyun 1992-ci il sayında dərc olunan tarixi faktlardan birini sizə təqdim edirik. Tarixdə imzası olan, əsrimizin əvvəllərində Azərbaycanın Zəngəzur mahalını və Qarabağı daşnaq təcavüzündən xilas edən layiqli oğullarımızdan biri Xosrov bəy Paşa bəy oğlu Sultanov haqqında məlumatı olmayanlar üçün yeni, olanlar üçün isə bir də təkrar olsun (o, xalq qəhrəmanı Sultan bəyin ortancıl qardaşdır).

Xosrov bəy 1879-cu ildə keçmiş Mağavız mahalının Kürdhacı kəndində (indiki Laçın rayonu),

öz müdrikliyi ilə tanınan el ağsaqal Paşa bəyin ailəsində anadan olub (sonralar Xosrov bəy atasının adını özünə təxəllüs kimi qəbul edir və Xosrov Paşa bəy Sultanov kimi məşhurlaşır).

Uşaq yaşlarından

dərin ağıl və zəkaya malik olan Xosrov bəy Hacı Samı bəylərindən olan atası Paşa bəyin səyi ilə ilk təhsilini Şuşada aldıqdan sonra orta təhsilini Gəncə klassik gimnaziyasında başa çatdırır, 1897-ci ildə Novorossiysk universitetinin (Odessa) tibb fakültəsinin pediatriya şöbəsinə qəbul olur.

O burada qələbə yoldaşı Nəriman Nərimanovla tanış olub dostlaşır. Onlar birlikdə universitetdə təşkil edilmiş azərbaycanlı tələbələrin "həmyerlilər" (Zemlyachestvo) təşkilatının fəal üzvlərinə çevrilirlər.

1903-cü ildə universiteti fərqlənmə diplomu ilə başa vuran Xosrov bəy həkim kimi Tiflis şəhərinə gəlir, müəyyən müddət burada yaşayır və həkimlik edir. Onun məhz siyasi-ictimai fəaliyyətə başlaması da bu şəhərlə bağlıdır.

O, Tiflisdə yaşayan azərbaycanlıların, demək olar ki, bütün mədəni-maarif cəmiyyətlərinin işində gəl iştirak edir, 1916-cı ildə Bakı şəhərinə köçüb öz həkimliyini davam etdirir.

Heç bir firqəyə mənsubiyyəti olmayan, bitərəf Xosrov bəy Rusiyada 1917-ci ildə baş verən fevral burjuva inqilabından sonra siyasi hadisələrə qoşulur, tərəddüd etmədən geniş fəaliyyət göstərən "Ədəmi mərkəziyyət" (Müsavat) firqəsinə üzv olur. Həmin ildə o, Bakıda keçirilmiş müsavat firqəsinin I qurultayında fəal iştirak edərək Məmməd Əmin Rəsulzadə ilə birlikdə Azərbaycan Milli

Hərəkatının ilk mübarizlərindən birinə çevrilir. Rusiya müvəqqəti hökuməti Zaqafqaziyada yaşayan millətlərin milli hərəkatını qarşısını almaq, onu zəiflətmək məqsədilə 1918-ci ildə Tiflis şəhərində "Zaqafqaziya seymi" çağırılır. Seymdə 47 nəfər Azərbaycan nümayəndəsi heyətində Xos-

rov bəy Sultanov da iştirak edir. O, seymdəki fəaliyyəti dövründə bəzi siyasi düşüncələrinə görə "Müsavat" firqəsindən çıxaraq, vaxtilə Qarabəy Qarabəyov tərəfindən yaradılmış "İttihad" firqəsinə üzv olur.

28 may 1918-ci ildə

Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyəti elan olunanda Xosrov bəy Fətəli xan Xoyskinin təşkil etdiyi koalisiyon kabinetdə hərbi nazir, ikinci və üçüncü hökumət kabinetlərində ziarət (torpaq) naziri vəzifələrini icra etməyə başlayır. Elə həmin ildə də o, Bakıda təntənəli surətdə açılmış Azərbaycan parlamentinə yekdilliklə üzv seçilir.

1919-cu ilin əvvəlində Zəngəzurda və Qarabağda erməni daşnak dəstələrini fəaliyyəti güclərindən Azərbaycan Demokratik Respublikası Zəngəzur, Şuşa, Cavanşir və Cəbrayıl qəzalarını əhatə edən xüsusi səlahiyyətli "Qarabağ general qubernatorluğu" yaratmaq məcburiyyətində qalır, Xosrov Paşa bəy Sultanovu Qarabağ general-qubernatoru təyin edir. Sonralar öz əqidəsini dəyişmiş "məşhur inqilabçımız" Çingiz İldırım Sultanov Zəngəzur və Qarabağda general-qubernator Xosrov Paşa bəyin müavini olur.

O vaxtlar da erməni daşnakları silahsız Zəngəzur və Qarabağ kəndlərinə tez-tez basqınlar edirdi. Erməni millətçilərinin yeganə məqsədi Qarabağın dağlıq hissəini Azərbaycandan ayıraraq Ermənistanla birləşdirmək idi, hərbi əməliyyatlara ermənilərin tanınmış generalları Dro Konayan və Njde başçılıq edirdilər. Olduqca tədbirli bir şəxs olan Xosrov bəy öz böyük qardaşı Sultan bəyə erməni millətçilərinin bütün cəhdlərini dəf edərək Qarabağa və Zəngəzur qəzasına yeridilən nizami erməni qoşun hissələrini darmadağın edir.

Bu məğlubiyyətdən sonra sakitləşmə bilməyən erməni millətçiləri Ararat daşnak köməyi ilə Qarabağın Taqavert kəndində 1920-ci ilin əvvəllərində oyunaq "Milli hökumət" yaradırlar. Bu "hökumət" in ömrü çox qısa olur. Xosrov bəyin səyi nəticəsində hökumət ləğv olunur.

Azərbaycanda Sovet hökuməti qurulduqdan sonra Xosrov Paşa bəy Sultanov Şuşa inqilab komi-

təsinə üzv seçilir. 1920-ci ilin payızında Zəngəzurda general Njde, Qarabağda hadrutlu çar zabiti Tevan Stepanyan (Xankəndiyə bu adamın adını qoyublar) və Baxşı İşxanyan daşnak qiyamını təşkil etsələr də, Xosrov bəy onları qətiyyətlə öz yerlərində tutur. Lakin mənfur XI ordu CK-nın sədri, Azərbaycan xalının cəlladı Pankratov Xosrov bəyi çoxdan izləyirdi. Öz elinə can-başla xidmət edən Xosrov bəy guya Qarabağda baş verən daşnak və müsavatsız antisovet qiyamının başçısı kimi həbs edilərək Bakıya göndərilir.

Xosrov bəyi yaxşı tanıyan Nəriman Nərimanov

onu həbsdən azad etdirir, xahişini nəzərə alaraq Türkiyəyə getməsinə icazə verir (N. Nərimanov Xosrov bəyin təhlükəsizliyini Türkiyəyə qədər təmin etmək məqsədilə Bakını milyonçu qoçusu Teybur bəy Aşurbəyovu ona müşayiətçi verir). Türkiyənin Trabzon şəhərində məskunlaşan Xosrov bəy burada "Xeyriyyə cəmiyyəti" təşkil edir. Bu cəmiyyət Azərbaycandan qaçan mühacirlərə, müsavətçilərə və burjuva ziyalılarına yardım etmək üçün yaradılmışdı. Sonralar İstanbula köçən Xosrov bəy öz siyasi fəaliyyətini daha da genişləndirir.

Böyük siyasi-ictimai xadim, xalq qəhrəmanı dərəcəsinə qədər yüksələn Xosrov Paşa bəy Sultanov 1941-ci ildə İstanbulda vəfat edir və orada təntənə ilə dəfn edilir.

Ömrünün sonlarını Vətəndən kənarında yaşasa da xeyriyyəçiliklə öz soydaşlarına xidmət edən bir qəhrəmanı unutmaq tarixə xəyanətdir...

Eminquey

